

Sociologija Cyberspacea

MARKO HABJAN

IZVLEČEK

Kibernetski prostor je globalen transnacionalen prostor, je pa le nevidezni življenski prostor. Prednost interneta je v tem, da omogoča dvosmerni večkanalni prenos informacij. V Sloveniji anketiranci percipirajo Internet kot najpomembnejši medij informiranja, pred TV, radijem, časopisi in revijami.

V Evropi je prisotna močna regionalna/nacionalna karakterizacija razvoja svetovnega spleta, povezana bolj z lokalnimi kot globalnimi potrebami. Spletna stran evropskega internetskega spletnega "atlasa" je interaktivni evropski zemljevid, ki omogoča dostop do posameznih evropskih dežel, seveda v kibernetskem prostoru. V atlasu se nahaja tudi Slovenija. Postavljanje regionalnih in nacionalnih meja ter lokalnih interesov v kibernetskem prostoru "evropskega" svetovnega spleta ni presenetljivo, saj prebivalci širom Evrope želijo ohraniti svojo identiteto. Ekspertna skupina Evropske unije je ugotovila, da se bosta v evropski informacijski družbi bolj izpostavljala še "močan etos solidarnosti" in poudarek na "tehnologiji kot socialnem (družbenem) procesu" in da zato obstojajo številni izzivi socialni politiki, ki bi jih morala sprejeti tudi Slovenija.

Ključne besede: kibernetski prostor, internet, navidezni življenski prostor, realni svet, evropska informacijska družba, nacionalne meje, socialni vidiki informacijske družbe

ABSTRACT

THE SOCIOLOGY OF CYBERSPACE

Cyberspace is a global trans-national space; however, it is only a virtual living space. The advantage of the Internet is that it enables two-way multi-channel transmission of information. In Slovenia, people who answer opinion polls perceive the Internet as the main information medium, over TV, radio, newspapers and magazines.

In Europe a strong regional/national characterisation of the development of the World Wide Web is present, linked more to local than global needs. The web page of the European Internet web 'atlas' is an interactive map of Europe, enabling access to individual European countries, in cyberspace of course. Slovenia is also present in this atlas. Placing regional and national boundaries and local interests in the cyberspace of a 'European' World Wide Web is not surprising, since all the inhabitants of Europe wish to preserve their identity. A European Union expert group established that a European information society will expose a 'strong ethos of solidarity' with emphasis on 'technology as social process'; therefore, there exist a number of challenges to social policy, which Slovenia will also face.

Key words: Cyberspace, Internet, virtual living space, real world, European information society, national boundaries, social viewpoints on the information society

1. Internet in cyberspace

Kibernetski prostor je razmeroma nov, navidezen ali virtualen prostor. Omogoča ga kompleksna telekomunikacijska in informacijsko-komunikacijska (IK) tehnologija povezav računalnikov ter omrežij računalnikov - *internet*. Kibernetski prostor, ali ang. *cyberspace*, je globalen transnacionalen prostor, ki nam ponuja nekakšno digitalno-elektronsko alternativo obstoječemu realnemu svetu. Tehnično je definiran kot celota povezav človeških bitij prek računalnikov in telekomunikacije, ne glede na fizično geografijo. To, da smo v kibernetskem prostoru, in to, da se tu srečujemo z drugimi ljudmi, ne pomeni nič drugega kot le to, da za takšno početje uporabljamo računalnik, priklopljen na svetovno omrežje računalnikov.

Pri uporabi različnih internetovih storitev dobimo občutek, da smo nekje oz. da z nekom nekje ali prek nekega medija komuniciramo - vendar ne v realnem, fizičnem svetu. Dobimo občutek novega, umetnega "cyber" prostora, v katerem smo v tistem trenutku. Seveda gre v resnici samo za občutek, saj kibernetski prostor ni nič drugega kot navidezni življenjski prostor, ki temelji na podatkih iz računalnikov, povezanih v svetovnem omrežju. Vendar pa nam kibernetski prostor ponuja *močan občutek svobode*, ki ga uporabniki interneta občutijo pri uporabi internetovih servisov, še prav posebej pri uporabi svetovnega spleta oz. pri "deskanju" po spletnih straneh.

Internet predstavlja fizično mrežo ali materialno infrastrukturo, ki povezuje računalnike in omrežja računalnikov v eno svetovno omrežje, imenovano tudi omrežje vseh omrežij. Ima več servisov ali področij storitev/uporabe. Naštejmo največ uporabljane:

- svetovni splet omrežij (*World Wide Web - WWW*)
- elektronska pošta (*E-mail*)
- skupine novic (*Newsgroups* oz. servis *UseNet*)
- prenos datotek (*File Transfer Protocol - FTP*)
- klepetalnice (*Internet Relay Chat - IRC*)
- prostori socialnih izkustev (*Multi Users Dungeon/Dimensions/Dialog - MUD*, grafični, objektno orientirani prostori se imenujejo *MUD Object-Oriented - MOO*).

Z uporabo vseh naštetih servisov se tudi Slovenija in njeni prebivalci vključujemo v globalni informacijski prostor. Na voljo so internetovi servisi, s katerimi se lahko interaktivno povezujemo, predstavimo sebe in svoja mnenja drugim ali medsebojno komuniciramo itd. Možnosti, ki nam jih ponuja internet, so ogromne in zelo raznovrstne. Omogočajo nam ne samo vstop v globalni kibernetski prostor, ampak tudi vzporedne povezave s širšim geografskim prostorom, kateremu pripadamo - z Evropo in ostalim svetom.

Internet se je razvil iz projekta ARPANet, ki ga je konec šestdesetih razvilo ameriško obrambno ministrstvo za omogočanje poveljniške in kontrolne strukture, ki bi preživela v primeru atomske vojne. S prekinitvijo hladne vojne in sprostitvijo razmer je internet rasel kot kooperativen projekt med obrambnimi strokovnjaki in univerzitetnimi raziskovalci v ZDA. S svojo eksplozivno rastjo je postal eden od vsaj *dveh tisočletnih fenomenov devetdesetih* (drugi fenomen s takšno težo naj bi bil padec komunizma v vzhodni Evropi).¹ Za takšno težo interneta pa je potrebno pojasniti še nekaj dejstev. Internet se je v devetdesetih skokovito razširil in postal dostopna IK-tehnologija širšemu krogu uporabnikov osebnih računalnikov (PC). To pa ne bi bilo možno brez iznajdbe programske opreme HTML (*Hypertext Markup Language*) in vseh ostalih oprem (npr. *Java*, posebna avdio/video orodja, tj. "vtaknjeni moduli"- *plugins*)

1 Toulouse, Chris (1997), Introduction to The Politics of Cyberspace (elektronski dokument, WWW).

ter izrednega razvoja svetovnega spleta. K širitvi in še bolj k dostopnosti do interneta je pripomogla tudi računalniška (hardware) in programska (software) industrija z uporabniku prijazno tehnologijo (npr. Windows ali Netscape) in sorazmerno dostopnimi cenami.

Podobno kot televizija, radio, časopisi in revije je tudi internet tehnološki komunikacijski in informacijski medij, ki nas seznanja z dogajanjem v družbi, ali pa nam omogoča komunikacijo kot elektronska telefonska in poštna služba. Obenem ima podobno kot tudi ti omenjeni mediji vpliv na oblikovanje družbenih procesov in pojavov, izmenjavo misli ter konstrukcijo realnosti. Vendar je prednost interneta v tem, da omogoča *dvosmerni večkanalni prenos informacij* v primerjavi s tradicionalnimi množičnimi informacijskimi mediji, ki ponujajo le eno smer ("*push*" mediji). To pomeni, da si lahko na internetu sami 'potegnemo ven' tisto, kar nas zanima oz. si želimo prebrati, poslušati ali pogledati ("*pull*" medij). V primerjavi s telefonom ali klasično pošto, ki sta primarna tehnološka komunikacijska medija na daljavo, nam internet omogoča predvsem večjo hitrost prenosa in udobnost (e-mail) ali pogovore z več sogovorniki hkrati (IRC) ter možnost prenosa hkratne realne slike (internetska telefonija, posebni A/V servisi). Poleg tega internet omogoča še (sicer delno omejeno) interaktivnost. V anketi RIS - "Raba interneta v Sloveniji"² so raziskovalci glede pomembnosti interneta kot medija nasproti ostalim medijem ugotovili: "Anketiranci percipirajo Internet kot najpomembnejši medij informiranja, pred TV, radijem, časopisi in revijami."

Internet je medij, prek katerega imamo možnost priti do množice ljudi, informacij in izkušenj. Predhodno si je potrebno pridobiti nekaj veščin in znanja o uporabi računalnika, kar je predpogoj uporabe interneta. Tudi od tega je odvisno, ali se bodo ljudje vračali k uporabi interneta, ali pa ga bodo označili kot za njihovo uporabo prezahtevnega. Pridobivanje znanja o uporabi računalnika se v Sloveniji danes že izvaja v procesu šolanja ali v okviru interesnih in drugih dejavnosti.

Seveda je potrebno upoštevati še to, da je vse, kar je povezano z internetom, odvisno od tega, da imamo računalnik in pripadajočo opremo ter dostop do interneta. Ne preveč zahtevni uporabniki moramo imeti tudi (vsaj) dobro delujoči telefonski priključek. Zaenkrat internet še ni dostopen vsakomur. Pojavljajo se predvsem ekonomske in kulturne ovire, ki bi jih lahko presegle tako, kot se je to zgodilo z ostalimi mediji ali telefonom in avtomobilom. Kako bo z dostopnostjo v prihodnosti, je odvisno tudi od tega, ali bo internet ostal takšen, kot je danes, ali pa se bo spremenil. Predvsem se glede dostopnosti in spremembe interneta meri na združevanje ali poenotenje interneta kot IK-medija z drugimi mediji in komunikacijskimi tehnologijami: s televizijo (kabelsko), radiom, telefonom, faksom. V prihodnosti nam bi bilo vse to omogočeno doma ali na delu samo z enim samim priključkom, po možnosti prek optičnih povezav (kabela).

Po ocenah ITU-ja (Mednarodne telekomunikacijske unije) se po svetovni mreži spreha od 40 do 65 milijonov uporabnikov z vsega sveta.³ Število uporabnikov interneta se vsako leto podvoji. V letu 1998 so se ženski in moški uporabniki interneta odstotkovno izenačili. Trend prihoda uporabnic je bil zaznan tako globalno, kot pri nas. Po podatkih telefonske ankete RIS98/II⁴ v Sloveniji "[...] je konec leta 1998 uporabilo

2 "Raba interneta v Sloveniji" je projekt, ki se izvaja na svetovnem spletu med uporabniki interneta v Sloveniji od leta 1996 dalje. Rezultati ankete leta 1998 predstavljajo mnenje 6522 respondentov, ki so se odzvali v WWW anketi RIS98. Projekt RIS je akademski in neprofitni projekt Centra za metodologijo in informatiko Fakultete za družbene vede, Univerze v Ljubljani. Njegovo poslanstvo je celovito preučevanje sprememb, ki jih v Slovenijo prinaša Internet. Rezultati so javno dostopni na spletnih straneh.

3 Dnevnik, 13. 11. 1998.

4 "Telefonska anketa RIS98/II je v mesecu septembru vključila več kot 10.000 oseb in zajela prek 1.300

Internet že več kot 300.000 oseb, mesečnih uporabnikov pa je več kot 150.000. V grobem lahko ocenimo, da gre za okoli 40% letno rast števila uporabnikov."

2. Svetovni splet

Na svetovnem spletu so nam dostopne raznovrstne informacije: teksti, slikovno gradivo, zvok, film in video; različne baze podatkov in ponudba številnih uslug, storitev, tudi interaktivnih iger. Dostop do informacij, njihovo spoznavanje in prenos letih na naš osebni računalnik ter postavitve domače spletne strani (*home page*) nam omogoča servis svetovnih splet omrežij. Z uporabo hiperteksta in uporabniških vmesnikov, tj. spletnih brskalnikov oz. brkljalnikov (*browser*) - najbolj znana sta Netscape in Microsoft Internet Explorer - nam je omogočeno iskanje in sprehajanje med spletnimi stranmi prek dobro označenih povezav (*hyperlink*) ali na način, da z ustreznim naslovom priključimo strežnik, tj. računalnik, kjer se iskana informacija nahaja. Vsak dan se pojavljajo nove spletne strani, stare se dopolnjujejo in spreminjajo, nekatere se tudi ukinjajo, zastarele in neažurirane strani pa že tako (pre)nasičen informacijski prostor (pre)obremenjujejo in nam otežujejo iskanje ustreznih in uporabnih strani.

Svetovni splet je v konstantnem stanju toka nenehne spremembe in neprekinjene eksperimentacije. Nanj je potrebno gledati kot na proces nenehnega nastajanja in spreminjanja. V sociološki analizi je potrebno analizirati, prvič, socialne sile, ki so v tem procesu soudeležene, in, drugič, lastnosti ter značilnosti svetovnega spleta, ki ga delajo zelo težavnega v poskusu podreditve delovanja v določeno smer. Torej se *sociološko preučevanje svetovnega spleta* ukvarja s preučevanjem in spremljanjem sprememb v procesu in v poskusu oblikovati ta proces.

3. Evropska informacijska družba

V Evropi je prisotna močna regionalna/nacionalna karakterizacija razvoja svetovnega spleta, povezana bolj z lokalnimi kot globalnimi potrebami. Za razliko od spleta je rast interneta vodena z globalnimi kazalci (indikatorji), ki so močno povezani s telekomunikacijsko infrastrukturo. Tako zaključuje študija Evropske unije z naslovom *Evolucija interneta in svetovnega spleta v Evropi*, ki se nahaja na straneh Ten-Telecoma na svetovnem spletu.⁵ Kot rezultat študije je nastal tudi prvi evropski internetski spletni atlas.⁶ Spletna stran "atlasa" je interaktivni evropski zemljevid, ki nam s klikom na izbrano področje omogoča dostop do posameznih evropskih dežel, seveda v kibernetičnem prostoru. V atlasu se nahaja tudi Slovenija.

Najbolj zanimiv pri vsej stvari pa je paradoks, ki se pojavlja: v času, ko so v Evropi prizadevanja za čim večjo enotnostjo na različnih področjih, se v kibernetičnem prostoru "evropskega" svetovnega spleta postavljajo regionalne in nacionalne meje ter lokalni interesi. Seveda ta trend ni preveč presenetljiv, saj prebivalci širom Evrope želijo ohraniti svojo identiteto. Zato se kot naročen uporablja internet oz. svetovni splet in ostali servisi, saj nam s svojimi multimedijskimi možnostmi izražanja in tehnološkimi prednostmi komunikacije omogočajo, da se v virtualnih svetovih izražamo bolj jasno, svobodno, učinkovito in slikovito.

uporabnikov Interneta v starosti 15-65 let. Na izbranih podvzorcih so bila ponovljena vsa pomembnejša vprašanja iz WWW ankete, kar omogoča vsebinske in metodološke primerjave."

5 TEN-Telecom - Study "EVOLUTION OF INTERNET AND WWW IN EUROPE" (elektronski dokument).

6 European Internet Website Atlas (na svetovnem spletu).

4. Evropska informacijska družba in Slovenija

V Evropski uniji je močan trend oblikovanja evropske informacijske družbe, ki bo dostopna za vse. Težišče zanimanja se je preneslo iz informacijskih in komunikacijskih (IK) tehnologij ter storitev na številne, včasih zanemarjene in nepričakovane socialne vidike informacijske družbe. Sodobna IK-tehnologija nam ponuja priložnosti, da se izkoristi potencial te tehnologije za zvišanje storilnosti in izboljšanje standarda ter kvalitete življenja. Vsesplošna uporaba podatkov in informacij bo temeljito spremenila delo in delovne odnose, proizvodnjo in družbo samo. Zato moramo, kot opozarjajo v končnem poročilu ekspertne skupine Evropske unije z naslovom *Oblikovanje evropske informacijske družbe za nas vse iz leta 1997*,⁷ na sodobno informacijsko družbo gledati kot na "učeečo se družbo". To pa pomeni, da *proces šolanja* v takšni družbi ni omejen le na tradicionalno obdobje šolanja, ampak *teče vse življenje*. Le tako bomo lahko sledili družbenim spremembam, dosegali kvalitetnejše rezultate dela in zapolnili nova delovna mesta, ki jih IK-tehnologija prinaša, hkrati pa omogočili nezaposlenim zaposlitve na novih delovnih mestih. V evropski informacijski družbi se bosta bolj izpostavljala še "močan etos solidarnosti" in poudarek na "tehnologiji kot socialnem (družbenem) procesu". Ekspertna skupina je pokazala, da zato obstajajo številni izzivi socialni politiki, ki bi jih morala sprejeti tudi Slovenija, če se želi uspešno in aktivno vključevati v sodobno evropsko informacijsko družbo. Hkrati se je potrebno približevati uniji tudi na *področju informacijske in telekomunikacijske tehnologije*, kjer je stanje (razen interneta) nevzpodbudno (npr. en sam nacionalni monopolni telekomunikacijski operater), tudi v primerjavi z vzhodnoevropskimi tranzicijskimi državami. Naj ne ostane samo pri uspešnem in učinkovitem vstopu in delovanju v kibernetnem prostoru, v realnem pa ravno obratno.

BIBLIOGRAFIJA

European Internet Website Atlas

elektronski naslov (URL): <http://www2.echo.lu/tentelecom/en/ewa.html>

Oblikovanje evropske informacijske družbe za nas vse ("Building the European information society for all of us - Final policy report of the high level expert group", European Communities 1997), prevod: mag. Rafael Črv in dr. Jože Zupančič, v: Organizacija, letnik 31, št. 2, februar 1998, Kranj: Moderna organizacija, str. 85-109.

RIS98: Raba interneta v Sloveniji 1998

elektronski naslov (URL): <http://www.ris.org/si>

TEN-Telecom - Study "EVOLUTION OF INTERNET AND WWW IN EUROPE"

elektronski naslov (URL): <http://www2.echo.lu/tentelecom/en/evolution.html>

Toulouse, Chris (1997), Introduction to The Politics of Cyberspace

elektronski naslov (URL): <http://idt.net/~urbsoc/Cyberpol/Intro.htm>

7 Oblikovanje evropske informacijske družbe za nas vse ("Building the European information society for all of us - Final policy report of the high level expert group", European Communities 1997), v: Organizacija, letnik 31, št. 2, februar 1998, Kranj: Moderna organizacija, str. 85-109.